

Απόσπασμα από το κεφάλαιο Δεμερτζής, Νίκος & Περεζούς, Κώστας, Zygmunt Bauman και η Διφορούμενη Νεωτερικότητα, σε: Κονιόρδος, Σωκράτης (επιμ), Κοινωνική σκέψη και νεωτερικότητα, Αθήνα, Gutenberg, 2010, σ. 347-369.

38^ο Διαδικασίες Αποκλεισμού

Ο Μπάουμαν λοιπόν, στο έργο του προσπαθεί να διαλευκάνει τον τρόπο που η νεωτερικότητα παράγει συστηματικά αυτούς τους απόβλητους ανθρώπους, τα ανθρώπινα σκουπίδια του εκσυγχρονισμού. Εντοπίζει τρεις διακριτές διαδικασίες παραγωγής ανθρώπινων απορριμμάτων (2005), οι οποίες βέβαια αλληλοσυνδέονται: την κατασκευή της τάξης, την οικονομική ανάπτυξη και την παγκοσμιοποίηση.

(1) Η Νεωτερική Τάξη/και τα Θύματά της

Ο Μπάουμαν δέχεται την άποψη του Φρόιντ ότι ο νεωτερικός πολιτισμός συνδέεται με το ωραίο, την καθαριότητα και την τάξη, προτιμάει όμως να μιλάει για ωραιοποίηση, αποκάθαρση και δημιουργία τάξης, θέλοντας να δώσει έμφαση στο γεγονός ότι αυτά αποτελούν προτάγματα που πραγματώνονται ενεργητικά. Η κατασκευή της τάξης μέσω συνειδητού σχεδιασμού αποτελεί ίσως το χαρακτηριστικότερο γνώρισμα της νεωτερικότητας. Πρωταρχικό αίτιο του εκσυγχρονιστικού ζήλου της νεώτερης εποχής ήταν η αντικατάσταση του ελαττωματικού status quo του παλαιού καθεστώτος με «νέα, σχεδιασμένα εξαρτήματα, λογικά επιβεβλημένα, ετοιμοπαράδοτα και επιτηρούμενα σχήματα ανθρώπινης αλληλεγγύης». Ο Μπάουμαν θεωρεί (1997) ότι η νεωτερικότητα είναι μια κατάσταση ψυχαναγκαστικού και εθιστικού σχεδιασμού» και ότι «η σύγχρονη ιστορία είναι επομένως μια ιστορία σχεδιασμών και ένα μουσείο/νεκροταφείο σχεδίων που δοκιμάστηκαν, αναλώθηκαν, απορρίφθηκαν και εγκαταλείφθηκαν. Αφού όμως η «τάξη» (order) δημιουργείται μέσω σχεδιασμού (ή «κοινωνικής μηχανικής», όπως έλεγε παλιά ο Καρλ Πόππερ [Karl Popper]), αυτός ο ίδιος σχεδιασμός που ορίζει τί είναι η «τάξη» δημιουργεί και την «αταξία», την περιλαμβάνει αποκλείοντάς την: «Ο ανθρώπινος σχεδιασμός είναι που επινοεί την αταξία μαζί με το όραμα της τάξης, τη βρωμιά μαζί με το έργο της καθαρότητας». Ο ανθρώπινος σχεδιασμός δημιουργεί ανθρώπινα απορρίμματα, απόβλητους ανθρώπους που δεν συνάδουν με το κυρίαρχο όραμα της τάξης/καθαρότητας: όπου υπάρχει σχε-

διασμός, υπάρχουν και απορρίμματα. Κανένα σπίτι δεν τελειώνει αν δεν καθαριστεί ο χώρος της οικοδομής από τα άχρηστα υπολείμματα. Όταν πρόκειται για το σχεδιασμό μορφών κοινωνικής συλλογικότητας, τα απορρίμματα είναι ανθρώπινα όντα –κάποια ανθρώπινα όντα που δεν ταιριάζουν στο σχήμα ούτε είναι δυνατόν να χωρέσουν σε αυτό. Ή κάποια ανθρώπινα όντα που νοθεύουν την αγνότητα και σκιάζουν τη διαφάνεια του σχήματος. Ελαττωματικά όντα, από την απουσία ή την εξάλειψη των οποίων μόνο κέρδος θα είχε το σχεδιαζόμενο σχήμα, το οποίο θα γινόταν πιο ομοιογενές, πιο αρμονικό, πιο ασφαλές –και, τουλάχιστον, θα βρισκόταν εν ειρήνη με τον ίδιο του τον εαυτό.

Η νεωτερικότητα, λοιπόν, έχει να κάνει με τη συνειδητή εμπρόθετη δραστηριότητα που στοχεύει στη δημιουργία μιας τεχνητής τάξης μέσω του ανθρώπινου σχεδιασμού. Το όραμα της καθαρότητας και της τάξης/τακτοποίησης έγινε συνειδητό πρόταγμα που έπρεπε να επιβληθεί. Από τη στιγμή αυτή είναι που οι ξένοι άρχισαν να παίζουν σημαντικό ρόλο «η δημιουργία τάξης γίνεται αξεχώριστη από την αναγγελία καινούργιων ανωμαλιών, από το χάραγμα νέων διαχωριστικών γραμμών, από την αναγνώριση και απομόνωση καινούργιων ξένων». Επομένως, δεν υπάρχουν «ξένοι» παρά μόνο σε σχέση με κάποιο σχέδιο ή όραμα τάξης και έτσι «κάθε είδος τάξης παράγει τους δικούς του ξένους»: όλες οι κοινωνίες παράγουν τους ξένους τους, αλλά η καθεμία το κάνει παράγοντας το δικό της είδος ξένων με τον δικό της αμίμητο τρόπο. Έτσι, για τον Μπάουμαν η ανθρώπινη φιγούρα του ξένου δεν έχει υπαρξιακή διάσταση (όπως π.χ., ο «ξένος» του Καμύ [Camus]) αλλά είναι μάλλον προϊόν της θέσης της μέσα και σε σχέση με τη σύγχρονη κοινωνία, κάτι που στο παρελθόν είχε βιώσει και ο ίδιος ως θύμα του αντισημιτισμού.

Ο ξένος, δηλαδή, του Μπάουμαν, ο οποίος εδώ έχει επηρεαστεί από τον Ζίμελ (Simmel), είναι μια φιγούρα που δημιουργείται από την κοινωνία στο μέτρο που προσπαθεί να οριοθετήσει γνωστικά το φυσικό και κοινωνικό του χώρο, μια διαδικασία όμως που παράγει φόβο στο σύγχρονο υποκείμενο. Οι «ξένοι» προκαλούν δυσφορία αφού θολώνουν και σκιάζουν τις διαχωριστικές γραμμές και κυφορούν αβεβαιότητα. Ως εκ τούτου, καθίστανται προνομιακοί αποδιοπομπαίοι τράγοι: «Μέσα σ' έναν κόσμο σε διαρκή κίνηση, το άγχος συμπυκνώνεται και μετατρέπεται σε ξενοφοβία, η οποία διαποτίζει το σύνολο της καθημερινής ζωής –κάθε χαραμάδα και κάθε σχισμή της ανθρώπινης κατάστασης». Η ξενοφοβία συναρθρώνεται με την αβεβαιότητα και τη σύγχυση της ρευστής νεωτερικότητας και οι ξένοι προσδιορίζονται ως η πηγή του κακού. Υπό την έποψη αυτή, ένα φάντασμα πλανάται πάνω από τον κόσμο: το φάντασμα της ξενοφοβίας. Παλιές και νέες, ουδέποτε εξαλειφθείσες και προσφάτως αποκατεψυγμένες και ξαναζεσταμένες φυλετικές αναστολές και έχθρες συνενώνονται και αναμειγνύονται με τον ολοκαίνουργιο

φόβο για την ασφάλεια που παράγουν οι αβεβαιότητες και οι ανασφάλειες της ρευστής μοντέρνας ύπαρξης. Άνθρωποι εξαντλημένοι και κατάκοποι, κατατρομαγμένοι από τη μυστηριώδη, ανεξήγητη αβεβαιότητα της μοίρας τους και από την πλανητική ομίχλη που τους κρύβει τις προοπτικές τους, αναζητούν απεγνωσμένα φταίχτες για τα βάσανά τους. Τους βρίσκουν, όπως αναμένεται, στη γωνία –το μόνο μέρος που φωτίζουν υποχρεωτικά οι δυνάμεις του νόμου και της τάξης.

Το ενδιαφέρον στην ανάλυση Μπάουμαν είναι η θέση του ότι ξένοι υπήρχαν ανέκαθεν, ωστόσο μόνο στη νεωτερικότητα οι «ξένοι» παραμένουν «ξένοι» και μετά την ένταξή τους στην κοινωνία: οι ξένοι δεν είναι μοντέρνα εφεύρεση –οι ξένοι όμως που παραμένουν ξένοι επί μακρόν, ακόμα και για πάντα, είναι. Σε μια τυπική προνεωτερική πόλη ή χωριό δεν επιτρεπόταν στους ξένους να παραμείνουν άγνωστοι για πολύ. Κάποιους τους έδιωχναν ή δεν τους άφηναν από την αρχή να περάσουν τα τείχη της πόλης. Όσοι επιθυμούσαν να μπουκ και να μείνουν περισσότερο, με την προϋπόθεση βεβαίως ότι γίνονταν δεκτοί, συνήθως «αφομοιώνονταν» –περνούσαν κανονική ανάκριση και γρήγορα «εξημερώνονταν»– ώστε να μπορέσουν να ενταχθούν ως πρόσωπα στο δίκτυο των σχέσεων όπως οι κανονικοί κάτοικοι της πόλης. Αυτό είχε τις συνέπειές του, οι οποίες απέχουν παρασάγγας από τις διαδικασίες που γνωρίζουμε στις σύγχρονες, πολυάνθρωπες και πυκνοκατοικημένες πόλεις.

Ό,τι και αν συμβαίνει στις πόλεις στη διάρκεια της ιστορίας τους, όσο δραστικά και αν αλλάζει η δομή του χώρου, η όψη και το στυλ τους, ένα γνώριμά τους παραμένει σταθερό: οι πόλεις είναι χώροι όπου ξένοι μένουν και κινούνται πολύ κοντά ο ένας στον άλλο. Το νεωτερικό κράτος ήταν αυτό που δημιούργησε με σαφήνεια την έννομη τάξη και τράβηξε τις διαχωριστικές γραμμές. Η ανάδυση ενός νέου τύπου κρατικής εξουσίας που θα διαχειριζόταν το κοινωνικό σύστημα σύμφωνα με κάποιο προμελετημένο μοντέλο τάξης σημαίνει ότι «ο τυπικός σύγχρονος ξένος υπήρξε το απόρριμμα του ταξινομητικού ζήλου του Κράτους. Οι σύγχρονοι ξένοι δεν ταίριαζαν στο όραμα της τάξης».

Έτσι, η νεωτερικότητα αντιμετώπισε τους ξένους της με δύο εναλλακτικές, αλλά και συμπληρωματικές μεταξύ τους, στρατηγικές, που αντιστοιχούν αναλόγως σε φιλελεύθερες ή ρατσιστικές ιδέες. (1) Η μία ήταν ανθρωποφαγική: οι ντόπιοι εξαφάνιζαν τους ξένους καταβροχθίζοντάς τους, και εν συνεχεία μεταμορφώνοντάς τους ως δια μεταβολισμού σε μια υφή αξεχώριστη από τη δική τους. Αυτή ήταν η στρατηγική της αφομοίωσης, που είχε στόχο να εξομοιώσει το διαφορετικό, να καταπνίξει τις πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές, να απαγορεύσει κάθε παράδοση και πίστη πέρα από εκείνες που επρόκειτο να τροφοδοτήσουν τη συμμόρφωση στη νέα ολοκληρωτική τάξη, και να προωθήσει και να επιβάλλει ένα και μοναδικό μέτρο υποταγής. (2) Η

άλλη στρατηγική ήταν ανθρωπο-εμετική: το σχέδιό της ήταν να ξεράσει τους ξένους, να τους εκτοπίσει πέρα από τα όρια του τακτοποιημένου κόσμου και να αποτρέψει κάθε επικοινωνία τους με τους εντός των ορίων. Αυτή ήταν η στρατηγική του αποκλεισμού— στόχο είχε να περιορίσει τους ξένους μέσα στα ορατά τείχη των γκέτο ή να τους απαγορεύσει, αδιόρατα μεν αλλά πραγματικά, τη συμβίωση, την επιγαμία και τις εμπορικές συναλλαγές με τους υπολοίπους. Δηλαδή είχε σκοπό της να κάνει «κάθαρση» —να εκτοπίσει τους ξένους πέρα από τα σύνορα της διευθετούμενης και υπό διαχείριση εδαφικής ζώνης.

Κι αν κανένα από τα δύο μέτρα δεν μπορούσε να εφαρμοστεί, τότε ακολουθούσε η φυσική εξόντωση των ξένων. Αυτό το τελευταίο ενδεχόμενο όντως συνέβη στη γενοκτονία των Εβραίων με το Ολοκαύτωμα. Ο Μπάουμαν αναλύει αυτή την ιδιαίτερη κατασκευή και εξόντωση των ξένων στο βραβευμένο του βιβλίο *Modernity and the Holocaust* (1989). Το βιβλίο αυτό, το οποίο ο Μπάουμαν εμπνεύστηκε από το συγγραφικό έργο και τις τραυματικές εμπειρίες της επίσης πολωνο-εβραίας συζύγου του Janina, συνεχίζει την παράδοση της Σχολής της Φραγκφούρτης (Αντόρνο, Χορκχάμερ κ.ά.) και έχει προκαλέσει πλήθος σχολίων και αναφορών. Στόχος του είναι να αφομοιώσει τα μαθήματα του Ολοκαυτώματος στην κοινωνική θεωρία της νεωτερικότητας και του εκπολιτισμού, να μην αντιμετωπίσει δηλαδή το Ολοκαύτωμα ως τυχαίο εξωτερικό συμβάν ή ως περιστασιακή αποτυχία του εκσυγχρονισμού, αλλά ακριβώς ως προϊόν της νεωτερικότητας. Η γενοκτονία των Εβραίων αποτελεί το άλλο πρόσωπο της νεωτερικής κοινωνίας που θαυμάζουμε και καταδεικνύει τις κρυμμένες δυνατότητες αυτού του συστήματος. Δεν αποτελεί κατάλοιπο προ-νεωτερικής βαρβαρότητας, αντιθέτως θα ήταν αδιανόητο χωρίς τη νεωτερική γραφειοκρατία και την αποδέσμευση της χρήσης βίας από ηθικούς υπολογισμούς. Το νεωτερικό κράτος μοιάζει με κηπουρό που δεν επιτρέπει σε τίποτα να φυτρώσει αν δεν το έχει φυτέψει ο ίδιος και οι Εβραίοι, με την έλευση αυτού του νεωτερικού κράτους-κηπουρού, έγιναν πρόβλημα προς επίλυση, έπρεπε να κατασκευαστούν, να ελεγχθούν, να τους διαχειριστούν. Οι Εβραίοι «ήταν η θαμπάδα του κόσμου που πάλευε για διαύγεια, η ασάφεια του κόσμου που ποθούσε τη βεβαιότητα».

Έτσι, για τον Μπάουμαν, η δολοφονία των Εβραίων αποτελούσε μια άσκηση ορθολογικής διαχείρισης της κοινωνίας. Ο ρατσισμός, που η φιλοσοφική του ουσία συνοψίζεται στο αξίωμα ότι ο άνθρωπος είναι προτού δράσει, αποτελεί επίσης ένα νεωτερικό όπλο που χρησιμοποιήθηκε σε συνδυασμό με τη στρατηγική της «αποξένωσης» (estrangement), δηλαδή της διαδικασίας που καθιστά κάποιον «ξένο», «διαφορετικό». Ο νεωτερικός κόσμος φιλοδοξούσε να αυτο-ελεγχθεί και να αυτοδιαχειριστεί, αλλά υπήρχαν ορισμένοι άνθρωποι εγγενώς ανίκανοι για έλεγχο (οι Εβραίοι). Ο ρατσισμός συνδυάζει την κηπουρική λειτουργία του κράτους, δηλαδή το πρόταγμα συ-

νειδητού σχεδιασμού κάθε πράγματος και εξολόθρευσης όσων βρίσκονται εκτός αυτού του σχεδιασμού, με ιατρικά μοντέλα αρρώστιας και υγείας. Για αυτό η εξολοθρευτική μορφή του αντισημιτισμού που έλαβε χώρα στο Ολοκαύτωμα αποτελεί αποκλειστικά νεωτερικό φαινόμενο.² Δεν θα μπορούσαμε να φτάσουμε σε αυτό το σημείο, διατείνεται ο Μπάουμαν, αν δεν είχαμε αναπαραστάσεις της φυλής, δηλαδή της εικόνας εγγενών και μοιραίων ελαττωμάτων που είναι ανίατα και αυτο-αναπαραγόμενα αν αφεθούν ανεξέλεγκτα. Αν η ιατρική δεν μας είχε εφοδιάσει με μοντέλα υγείας και κανονικότητας, όπως και με τις απαραίτητες πρακτικές της απομόνωσης και του χειρουργείου, οι Εβραίοι δεν θα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτοί ως νοσηρό τμήμα που πρέπει να αποκοπεί από το κοινωνικό σώμα.

Αν δεν υπήρχε αυτή η μηχανική (engineering) προσέγγιση της κοινωνίας, μαζί με την πίστη στην τεχνητότητα του κοινωνικού κόσμου, το θεσμό των ειδημόνων και την πρακτική της επιστημονικής διαχείρισης του ανθρώπινου περιβάλλοντος, τότε δεν θα υπήρχε και Ολοκαύτωμα. Οι Εβραίοι έπρεπε να εξολοθρευθούν και αντιμετωπίστηκαν ως άξιοι θανάτου γιατί στέκονταν μεταξύ μιας ατελούς και γεμάτης εντάσεις πραγματικότητας και ενός ποθητού κόσμου ήρεμης ευτυχίας. Έτσι, η δυνατότητα του Ολοκαυτώματος εντοπίζεται σε ορισμένα χαρακτηριστικά του νεωτερικού πολιτισμού και η εφαρμογή του σχετίζεται με συγκεκριμένες διεργασίες της σχέσης κράτους-κοινωνίας, οι οποίες έλαβαν χώρα στη νεωτερικότητα.

(2) Οικονομική Ανάπτυξη

Η πρόοδος της οικονομίας και ιδιαίτερα το πέρασμα από μια κοινωνία της παραγωγής, όπου οι άνθρωποι θεωρούνταν ως δυνητικοί παραγωγοί, είτε ήταν εργαζόμενοι είτε περίμεναν να εργαστούν, σε μια κοινωνία της κατανάλωσης έχει δημιουργήσει ανθρώπους οι οποίοι είναι υπεράριθμοι, που δεν τους χρειάζεται η οικονομία για να λειτουργήσει. Αυτός ο «πλεονάζων πληθυσμός», «άλλη μια ποικιλία των ανθρώπινων απορριμμάτων», «είναι μάλλον αθέλητες και απροσχεδίαστες παράπλευρες απώλειες της οικονομικής

---

2. Σε αυτό συμφωνεί απόλυτα ο Τζέφρυ Αλεξάντερ (Jeffrey Alexander), πλην όμως για διαφορετικούς λόγους. Για τον Αλεξάντερ (2003) το Ολοκαύτωμα δεν οφείλεται στην τεχνητή και μηχανική αντιμετώπιση των Εβραίων και γενικά των ανεπιθύμητων, ούτε και στην απουσία αξιών, όπως θεωρούσαν οι εκπρόσωποι της Σχολής της Φρανκφούρτης. Δεν ήταν η έλλειψη αξιών και η αντικατάστασή τους από μια ουδέτερη και μηχανιστική αντίληψη του ξένου, αλλά ήταν η εμπέδωση αρνητικών αξιών, η ίδια η επιθυμία του Κακού και η καθαυτή αξιοδότηση του μίσους, το καταλυτικό εκείνο στοιχείο που γέννησε το Ολοκαύτωμα. Για τον Αλεξάντερ, το Ολοκαύτωμα δεν είναι αυτόματη απόρροια της εργαλειολογικής λογικής της νεωτερικότητας, αλλά ένας επιθυμητός σκοπός, ένα αντικείμενο επιθυμίας, μια αποσκοπούμενη λατρεία του Κακού.

ανάπτυξης». Σε αντίθεση με την κατασκευή της τάξης και των ξένων, εδώ δεν υπάρχει κάποιο συνειδητό σχέδιο παραγωγής απόβλητων ανθρώπων, οπότε και κανείς για να λογοδοτήσει: οι πρωταγωνιστές του δράματος είναι οι «όροι του εμπορίου», οι «απαιτήσεις της αγοράς», οι «ανταγωνιστικές πιέσεις», τα αιτήματα της «παραγωγικότητας» ή της «αποτελεσματικότητας», που συγκαλύπτουν ή αρνούνται ρητά κάθε σχέση με προθέσεις, βούληση, αποφάσεις και ενέργειες υπαρκτών ανθρώπων με ονόματα και διευθύνσεις.

Στην κοινωνία της παραγωγής μιλούσαμε για «ανέργους». Οι άνεργοι αποτελούσαν τον «εφεδρικό στρατό εργασίας» και βρίσκονταν προσωρινά εκτός παραγωγικής διαδικασίας λόγω διάφορων προσωπικών προβλημάτων ή δυσκολιών της οικονομίας. Ο όρος «ανεργία» δήλωνε ότι η εργασία αποτελούσε την «κανονική» κατάσταση και η ανεργία προσωρινή παρέκκλιση. Αυτή η κατάσταση δεν ισχύει πια, κάτι που αποτυπώνεται και στη χρησιμοποιούμενη ορολογία. Στην καταναλωτική κοινωνία δεν υπάρχουν «άνεργοι» αλλά «περιττοί»-«πλεονάζοντες». Ενώ στην κοινωνία της παραγωγής η ανεργία θεωρούνταν διάλειμμα στην εργασία, η οποία ήταν δικαίωμα του πολίτη, σήμερα έχουμε αποδεχθεί την έννοια της «δομικής ανεργίας» που παράγει η οικονομία. Η εργασία θεωρείται ευκαιρία της στιγμής σε μια ευέλικτη και γεμάτη αλλαγές και μετακινήσεις εργασιακή πορεία και όχι ως έργο ζωής: μία από τις συνηθέστερες συστάσεις προς τους νέους τους προτρέπει να είναι ευέλικτοι και όχι ιδιαίτερα εκλεκτικοί, να μην έχουν πολλές προσδοκίες από την εργασία τους, να την αποδέχονται χωρίς πολλές αντιρρήσεις και να την αντιλαμβάνονται ως ευκαιρία της στιγμής για όσο αυτή διαρκέσει, κι όχι ως το εισαγωγικό κεφάλαιο ενός «έργου ζωής», ως ζήτημα αυτοσεβασμού και αυτοπροσδιορισμού ή ως εχέγγυο μακροπρόθεσμης ασφάλειας.

Εκ παραλλήλου, η πρόοδος της οικονομίας δεν σημαίνει απαραίτητα δημιουργία θέσεων εργασίας και ο «εξορθολογισμός» των επιχειρήσεων μαζί με την όλο και αυξανόμενη εξειδίκευση περιορίζουν τις θέσεις εργασίας και παράλληλα δημιουργούν ανασφάλεια σε όσους εργάζονται. Όσο για αυτούς που δεν εργάζονται, η οικονομία δεν τους χρειάζεται ως παραγωγούς παρά μόνο ως καταναλωτές, αν τους χρειάζεται και καθόλου: το να είναι κανείς «περιττός» σημαίνει να είναι υπεράριθμος, αχρείαστος, άχρηστος –όποιο κι αν είναι το μέτρο του χρήσιμου και του απαραίτητου. Οι άλλοι δεν σε χρειάζονται –μπορούν να τα καταφέρουν εξίσου καλά, ή και καλύτερα, χωρίς εσένα. Δεν υπάρχει αυταπόδεικτος λόγος για την παραμονή σου ούτε και προφανής δικαιολογία για την αξίωσή σου να παραμείνεις στη θέση σου. Το να χαρακτηρίζεται κανείς περιττός σημαίνει ότι έχει απορριφθεί επειδή ήταν ήδη αναλώσιμος –όπως οι άδειες πλαστικές φιάλες που δεν επιστρέφονται ή οι χρησιμοποιημένες σύριγγες μιας χρήσης, όπως ένα άχαρο εμπόρευμα χωρίς αγοραστές ή ένα άχρηστο προϊόν, λερωμένο ή κατώτερο των προδια-

γραφών, που οι ελεγκτές ποιότητας απέσυραν από την αλυσίδα συναρμολόγησης. Η έννοια του «περιττού» μοιράζεται το σημασιολογικό της χώρο με αυτές του «ακατάλληλου», του «χαμένου», των «σκουπιδιών» – με τα απορρίμματα.

Παλαιότερα, ο προσρισμός των ανέργων, της «εφεδρείας του εργατικού δυναμικού», ήταν να κληθούν και πάλι στην ενεργό υπηρεσία. Στις μέρες μας όμως, ο προσρισμός των απορριμμάτων είναι οι σωροί των σκουπιδιών, η χωματερή. Αυτοί οι απόβλητοι της οικονομίας δεν έχουν ούτε την αρωγή του κράτους, αφού το κοινωνικό κράτος δεν αποζημιώνει πια τον πολίτη για τη μη ικανοποίηση του δικαιώματος που έχει στην εργασία, αλλά του παρέχει λίγα ψίχουλα για να επιβιώσει. Οι παροχές του κοινωνικού κράτους, μετατράπηκαν από καθολικό δικαίωμα σε στιγματίζουσα ελεημοσύνη. Ο φτωχός αντί να αντιμετωπίζεται ως θύμα της κοινωνίας, θεωρείται ένοχος για την κατάντια του: «οι παροχές της πρόνοιας έχουν μετατραπεί από άσκηση δικαιώματος του πολίτη σε στίγμα του αδύναμου και απρονόητου ανθρώπου».

(3) Παγκοσμιοποίηση

Πριν την παγκοσμιοποίηση αποτελούσε σύνηθες φαινόμενο τα ανθρώπινα απορρίμματα των αναπτυγμένων περιοχών του πλανήτη να εξάγονται στις «προνεωτερικές», «υπανάπτυκτες» χώρες. Οι μη-εκσυγχρονισμένες χώρες ήταν ο φυσικός προσρισμός για την εξαγωγή των «περιττών ανθρώπων» και οι προφανείς, έτοιμοι χώροι αποκομιδής για τα ανθρώπινα απορρίμματα του εκσυγχρονισμού. Η αποκομιδή των ανθρώπινων απορριμμάτων που παράγονταν στις «εκσυγχρονισμένες» και «εκσυγχρονιζόμενες» περιοχές του κόσμου αποτέλεσε το βαθύτερο νόημα του αποικισμού και της ιμπεριαλιστικής κατάκτησης. Η ανισότητα αυτή επέτρεψε στο εκσυγχρονισμένο τμήμα της υφελίου να αναζητήσει και να βρει παγκόσμιου χαρακτήρα λύσεις σε τοπικά προβλήματα υπερπληθυσμού.

Ωστόσο, η παγκοσμιοποίηση (2004) σημαίνει ακριβώς ότι η νεωτερικότητα έγινε η «καθολική κατάσταση του ανθρώπινου είδους». Δεν υπάρχουν πια αμιγώς «προ-νεωτερικές» ή «περιφερειακές» χώρες για να αποθέσουν οι αναπτυγμένες χώρες τα ανθρώπινα σκουπίδια τους. Κατά την άποψή του, βιώνουμε την παγκόσμια διάδοση του σύγχρονου τρόπου ζωής, η οποία αγγίζει πια τις πιο απομακρυσμένες γωνίες του πλανήτη. Πρόκειται για μια εξέλιξη, η οποία έχει καταργήσει τη γνωστή διάκριση μεταξύ «κέντρου» και «περιφέρειας», ή, σωστότερα, μεταξύ «νεωτερικού» (ή «ανεπτυγμένου») και «προνεωτερικών» (ή «υπανάπτυκτων» ή «οπισθοδρομικών») τρόπων ζωής. Αυτό σημαίνει ότι «δεν υφίστανται πια παγκόσμιες λύσεις για τοπικά προβλήματα ή παγκόσμιες δίοδοι διαφυγής για τοπικές υπερβολές». Δεν υπάρχουν πια ελεύθερες χώρες για να πετάμε τα νεωτερικά ανθρώπινα σκουπίδια

μας, αντίθετα και οι χώροι που παλιότερα έπαιζαν το ρόλο χωματερής παράγον πια και οι ίδιες νεωτερικά απόβλητα: ο πλανήτης μας, όμως, είναι τώρα πλήρης. Τούτο σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι ορισμένες κλασικά εκσυγχρονιστικές διαδικασίες (όπως η επιβολή της τάξης και η οικονομική ανάπτυξη) λαμβάνουν πλέον χώρα παντού –και, επομένως, παντού παράγονται «ανθρώπινα απορρίμματα» σε ολοένα μεγαλύτερες ποσότητες. Αυτή «η νέα πληρότητα του πλανήτη σημαίνει ουσιαστικά την οξεία κρίση της βιομηχανικής αποκομιδής ανθρώπινων απορριμμάτων. Ενώ η παραγωγή ανθρώπινων απορριμμάτων συνεχίζεται απρόσκοπτα και γνωρίζει νέες κορυφώσεις ο πλανήτης διαθέτει όλο και λιγότερους χώρους αποκομιδής ή εργαλεία για την ανακύκλωσή τους».

Ενώ παλαιότερα οι ανεπτυγμένες χώρες έβρισκαν παγκόσμιες λύσεις σε τοπικά προβλήματα, τώρα «όλες οι περιοχές (και μάλιστα οι πλέον εκσυγχρονισμένες) οφείλουν να υποστούν τις συνέπειες του παγκόσμιου θριάμβου της νεωτερικότητας. Βρίσκονται τώρα αντιμέτωπες με την ανάγκη να αναζητήσουν (μάταια, όπως φαίνεται) τοπικού χαρακτήρα λύσεις σε παγκόσμια προβλήματα». Τα απορρίμματα του παγκόσμιου θριάμβου της νεωτερικότητας δεν χωράν πουθενά και ο Μπάουμαν δεν αποκλείει το ενδεχόμενο «η παγκόσμια νεωτερικότητα να πνιγεί μέσα στα ίδια της τα σκουπίδια, τα οποία δεν έχει τη δυνατότητα ούτε να ενσωματώσει εκ νέου, αλλά ούτε και να εξαφανίσει»: Οι πλάνητες είναι οι κάδοι των σκουπιδιών της τουριστικής βρωμιάς, αν απορυθμιστεί το σύστημα αποκομιδής των ρύπων, οι υγιείς αυτού του κόσμου θα πνιγούν και θα δηλητηριαστούν μέσα στα ίδια τους τα απόβλητα. Εξάλλου, «δεν έχουμε ούτε καν πλησιάσει στο σημείο να δούμε ξεκάθαρα και να συνειδητοποιήσουμε πλήρως τις μακροπρόθεσμες συνέπειες της αυξανόμενης μάζας των απόβλητων ανθρώπων για τις πολιτικές και κοινωνικές ισορροπίες της ανθρώπινης συνύπαρξης στον πλανήτη μας».

Ορατό σημείο αυτής της παγκόσμιας διαδικασίας παραγωγής απόβλητων ανθρώπων αποτελούν ασφαλώς οι μετανάστες, αυτοί οι «περιπλανώμενοι αλήτες» της παγκοσμιοποίησης. Θέλοντας και μη, όλοι βρισκόμαστε επί ποδός, ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, οι συνέπειες αυτής της νέας κατάστασης είναι ριζικά άνισες. Μερικοί από μας είναι πλήρως και πραγματικά «παγκόσμιοι». Μερικοί μένουν προσκολλημένοι στην «τοπικότητά» τους – μια κατάσταση που δεν είναι μήτε ευχάριστη μήτε μπορεί ν' αντέξει στο χρόνο, σ' έναν κόσμο όπου οι «παγκόσμιοι» δίνουν τον τόνο και ορίζουν τους κανόνες του παιχνιδιού της ζωής. Οι μετανάστες όμως δεν μπορούν να ξεφύγουν από την «τοπικότητά» τους. Η παγκοσμιοποίηση, «τη στιγμή αυτή η αποδοτικότερη και η πιο ανεξέλεγκτη, γραμμική παραγωγή ανθρώπινων απορριμμάτων ή απόβλητων ανθρώπων», ευθύνεται για αυτή την επικέντρωση της πολιτικής θεματολογίας σε ζητήματα μεταναστών και ασύλου. Οι μετανάστες θυμίζουν στους τουρίστες το ενδεχόμενο της μεταμόρφωσης

και των ιδίων σε σκουπίδια: «Οι μετανάστες, ιδιαίτερα οι νεο-αφιχθέντες, αποπνέουν την ελαφριά οσμή του κάδου των απορριμμάτων, ο οποίος στοιχειώνει με πλήθος φαντάσματα τις νύχτες εκείνων που αποτελούν υποψήφια απώλειες της αυξανόμενης τρωτότητας». Τα νεωτερικά υποκείμενα γνωρίζουν «πόσο λεπτή και εύθραυστη είναι η γραμμή που χωρίζει μια θέση ισχύος από μια θέση στο σκουπιδότοπο, που χωρίζει τη στιγμή της δόξας από την ταπεινωτική ήττα, που χωρίζει ένα εύσημο τιμής από ένα επονείδιστο στίγμα και τη θερμή αγκαλιά από την ψυχρή απόρριψη»: κανείς δεν μπορεί να υποθέσει ότι το φάσμα της χωματερής έχει εκλείψει οριστικά και ότι ο κίνδυνος να απορριφθεί και να πεταχτεί ο ίδιος στα απορρίμματα έχει αποφευχθεί τελειωτικά. Οι μετανάστες παρουσιάζουν στους τουρίστες ένα ενοχλητικό ενδεχόμενο που δεν έχουν τη δύναμη να αποκλείσουν και αυτό τους ενοχλεί. Αν οι νεωτερικοί ξένοι έπρεπε να αφανιστούν για την οικοδόμηση της τάξης, οι μετανεωτερικοί ξένοι είναι εδώ για να μείνουν.

Αντί Συμπεράσματος

Η νεωτερικότητα, λοιπόν, παρήγαγε και παράγει ανθρώπινα απορρίμματα. Αυτοί οι περιπλανώμενοι αλήτες, οι πλάνητες, οι απόβλητοι άνθρωποι αποτελούν τα θύματα της οικοδόμησης της τάξης, της οικονομικής ανάπτυξης και της παγκοσμιοποίησης. Αυτή η εστίαση του Μπάουμαν σε αρνητικές συνέπειες της νεωτερικότητας και της μετανεωτερικότητας δεν πρέπει να εκληφθεί ως απόρριψη του νεωτερικού προτάγματος ή ως προάγγελος κατάρρευσής του. Αντιθέτως, παρόλο που έχει χαρακτηρίσει τη μετανεωτερικότητα ως «μεταθανάτια μορφή νεωτερικότητας» (the posthumous form of modernity) και παρόλο που ο ίδιος πολύ συχνά υιοθετεί τη γλώσσα των μεταμοντέρνων, ισχυρίζεται ότι η υλοποίηση του προτάγματος της νεωτερικότητας ακολούθησε τελικά λανθασμένη ρότα και η υπόσχεση της νεωτερικότητας πρέπει να εκπληρωθεί. Εξάλλου, σε τελευταία ανάλυση ο ίδιος ο Μπάουμαν είναι ένας περτάης, ένας που ενώνει τις όχθες της νεωτερικότητας και της μετανεωτερικότητας. Εκείνο που θέλει να τονίσει είναι ότι στην πραγματική της ιστορία, η νεωτερικότητα υπέταξε την ατομική αυτονομία και τη δημοκρατική ανοχή για να προωθήσει τη λογική της οικονομικής ανάπτυξης. Καθήκον της κοινωνικής θεωρίας είναι να καταδείξει ότι η σύνδεση αυτή της νεωτερικότητας με τη λογική του «οικονομικώς ορθού» δεν είναι μοιραία. Έτσι, θεωρεί πως καθήκον της λυτρωτικής κοινωνικής πράξης είναι να σπάσει αυτή τη σύνδεση, πόσο μάλλον που ο ίδιος πιστεύει ότι «οι αξίες του Διαφωτισμού θα μας κνηγούν και θα μας παιδεύουν μέχρι το τέλος του κόσμου». Όσο αυτό δεν συμβαίνει, η νεωτερικότητα θα μένει ανολοκλήρωτη και για τον Μπάουμαν (1990a), που εδώ οι θέσεις του συγκλίνουν με εκείνες